

Egy regionális évszak közérzete

Szikra János: *Közép-európai nyár*

A gondolkodó általában a múlthoz fordul, mert jövőt tételez föl. A cselekvő viszont a jövőhöz, mert azért, hogy cselekszik, már szakított a múlttal és a szemlélődéssel. Mindkettőtől eltérően a költészet: egyetemes érdeklődés és cselekvés. A jelenidőt a múltra és a jövőre is kitágítja.

(Csoóri Sándor)

„Harminchat év terméséből (1976–2011) válogattam ezt a kötetet, korábbi verseskönyveim és újabb költeményeim alapján. Észleléseim gondolatokká csiszolása közben kopottabb lett a kedvem, gyűröttebb az arcom, de tiszta lélekkel nézek a jövőre, s öregedőben is hajlíthatatlan hittel állok a számomra kijelölt helyen...” – olvashatjuk a mintegy 380 oldalas, küllemében is rendkívül igényes kötet hátsó borítóján. Mikor az 58 esztendő Szikra János ez utóbbi s az én nemzedékem számára még valóban sokat mondó kijelentését megpróbáltam a jelenkor uralkodó racionalitásai közé beilleszteni, abban a pillanatban megfogalmazódott bennem a kétely is: ugyan mit is kezdhetne vele már a rendszerváltoztatás után született és föltarisznyált fiatal költő? Akit tulajdonképpen már elképzelnem sem kell, hiszen lépten-nyomon megnyilatkozik, hol élőszóban, hol írásban, hol pedig még látványosabban, sokadmagával, olykor szavak nélkül is, legtöbbször a fejét csóválva. Hogy is van ez? Semmi tapasztalás-, semmi bizonyosságigény, csupán a pusztá *hit*? Aztán meg miféle végzetes fatalizmus kell ahhoz, hogy az ember évtizedekig *álljon* valamiféle *kijelölt helyen*? Hát a világot időről időre átprogramozó vágyakkal s a szellem szabad szárnyalásával közben mi lesz? Különben is, és egyáltalán: ki mondja meg, hogy az efféle *hajlíthatatlanságnak* van-e legalább annyi köze a poétikához, mint mondjuk a cöveknek a geodéziához? Persze amellet, hogy egyáltalán nem irigy-

H I T E L K Ö N Y V M Ű H E L Y ,
2 0 1 2

lem a kérdések gazdáját/gazdáját, azt sem gondolom, hogy ilyesfajta kételyek miatt hasznos volna beszédbbe elegyedni, netán egy garantálhatóan elhúzó-dó vitába bocsátkozni manapság bárkivel (annál is inkább, mert ahogy az a szép emlékezetű Erdélyi János 1851-es gyűjtése alapján immár a legszélesebb körökben is nyilvánvaló: „Ember száján messzi elmehet”). Ennél sokkalta izgalmasabbnak tűnik a valódi kérdés fölött elgondolkodni, nevezetesen hogy azt a folyamatot, azt a jelenséget, amelyet a természettudomány az energiaminimumra törekvés törvényeként tart számon, az ember, még konkrétabban a költői én viszonylatában hasonlíthatjuk-e a bölcsesség potenciális képességéhez? Mert annak alapján, amit Szikra János úgy a fönti vallomásában, mint a kötet nyitó versének első három sorában nyomatékosít, a kérdést a magam részéről máris megválaszoltnak tekintem. „Nem a párdúcizomé az érdem, / az élet / teknőctalpakon is önmagához érkezik.” (*Kardnyelém, fakírságom, verseim*) Talán mondanom sem kell, hogy ilyen, az emberlét összetettségét, tényleges súlyát éppen elkerülhetlenségének ellenpontoszó fölvilantásával tovább tetéző módon csak olyan költő képes megnyilvánulni, aki az általa bejárt életút legrejtettebb s legtávolibb zugai-ban is a tőle telhető legnagyobb biztonsággal közlekedik ma is, azaz kifogástalan önismerettel, a Teremtőtől kapott képességeit hiánytalanul fölleltározva, mozgósítva és urulva *áll, igen, a számára kijelölt helyen*.

[Szemle]

Pontosan úgy, mint az a mozdulatlan golyó, amely nyugalmi állapotában is tartalmazza a „golyóság” valamennyi jellemző tulajdonosságát, s azokat ily módon – miként Szikra János a maga tudományát – szertelenségeitől s számtalan egyéb esetlegességeitől megszabadítva, a lehető legnagyobb hatásfokkal közvetítheti. Mint a legtöbb példa, természetesen ez is sántít valamicskét, de arra mindenképpen alkalmas, hogy azt a pontot, azt a költői *pozíciót* (ha úgy tetszik, a *kijelölt helyet*), ahonnan gondolataival nekifeszül a világnak, abszolút mértékben és félreérthetetlenül körülhatárolja. Ám igazságtalan volnék, ha elhallgatnám, hogy a tény, mely szerint éppen ennek hiánya különbözteti meg a versírást a költészettől, ma már korántsem csak a múzsafiak nemzedéke számára jelenthet újdonságot.

Szikra János nevével az 1986-ban afféle zsákbamacsakaként megvásárolt, *A költészet másnapja* című antológiában találkoztam először, de megvallom, az egészből ma sem emlékszem többre, mint arra a néhány megbotránkoztatóan ócska szövegrészletre, melyeknek szüntelen citálásával a kollégáimat próbáltam zsidbasztani. Aludva rá egyet azonban már azon törtem a fejemet, vajon mi lenne az a könyvtárhoz leginkább illő módszer vagy cselekedet, amellyel a kötetet szalonképes módon, ámde végérvényesen távol tudnám tartani magamtól. Végül az az ötletem támadt, hogy stílszerűen a munkahelyemnek, a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola Központi Könyvtárának adományozom. Még a katalóguscédulát is magam készítettem el, ügyelve rá, hogy a „Léka Géza ajándéka a KVF Könyvtárának” jól olvashatóan ott díszeljen a megjegyzésben. Így esett, hogy az első Szikra-vers csak néhány esztendővel később, már az évtized fordulóján talált utat hozzám, éppen akkoriban, midőn Tőkés László neve, úgyszólván, percek alatt megszilárdult a magyar köztudatban. A *Forrás* friss számát lapozgatva bukkantam rá, s hangütése („Amikor tegnap este / bementék a tévében, hogy élsz, / gerincvelőmön végigvillámlott valami, / ami csak a szerelemmel ér fel”), végső kicsen-

gése, valamint annak diadalmasan vállalt személyessége olyan erős hatással volt rám, hogy szinte magába szippantott, s azonosulásom által egy szempillantás alatt a Temesváron lezajlottak cselekvő részesévé is avattott. „Amikor bementék, hogy élsz, / tudtam, hogy semmi sincs hiába. / Érdemes volt megszületnem, / s köpök a halálra!” (*Testvérem, Tőkés László*). Azután úgy hozta az élet, hogy abból a harminchat évből, melyet Szikra János költőként jegyez, az utolsó húszat már egymást kölcsönösen bátorítva, szoros baráti szövetségben éltük meg. Éppen ezért, a bevezetőben elmondottakon túl, talán nem volna szerencsés, ha most egy mindehhez kevésbé illő szerepet próbálnék meg magamra erőltetni. Egyetlen dolgot tehetek csupán, s arra jó szívvvel vállalkozom is: megpróbálok kedvet csinálni az Olvasónak. Előjáróban azonban annyit bizonyossággal elmondhatok, hogy akik a *Közép-európai nyár* lapjain tulajdon esendőségeikhez kereshetnének a sajátjaikénál is emelkedettebb öngazolásokat, azok inkább föl se üssék. Valamikor régen, az *Új könyvekben*, a könyvtárak állománygyarapítási tanácsadójában mindez még így hangzott: kevésbé a hagyományos, inkább a modern versek kedvelőinek ajánlott. De azokat is legszívesebben lebeszelném róla – bár erős a gyanúm, hogy eleve szükségtelen –, akik az időközben fölszentelt értelmezéstudomány feltétlen híveiként immár egyre merészebb, egyre vakmerőbb hermeneutikai stációk felé kacsintgatnak. Ám, ha füttyülve a tanácsomra, valami csoda folytán mégis a kezükbe vennék, akkora csalódás valószínűleg mégsem érhetné őket, mint azokat, akik a számtalan megválaszolatlan kérdés közt tobzódó, leharcolt művészi szabadságban is a közelgő nemzethalál újabb bizonyítékát látják.

De lássuk, mivel is kellene szembesüljenek.

„Cenzorsápasztó, nagy szabad versekkel akartam jönni, / melyekbe esőt s havat ver oldalról a szél, / cipője beázik s csak babráll hontalan / lány özvegyek s elhagyott kurvák hasán” – toppan be Szikra, sarkig lökve a *Melódia* ajtaját. Csak tüdőből legalább három kéne hozzá, hogy a lendületnek, az el-

söprő vitalitásnak, no meg a központozásnak megfelelően szólalhasson meg minden regiszter. Ám ha külön-külön még nem is halljuk, de már ennyiből is érezzük, amint az életanyag ezernyi apró részlete beáramlik a sorok közé, és lassan kitölti a szóközöket is. Teheti, mert Szikra már gyermekkorától fogva feszülten figyel, és szinte szelektálás nélkül regisztrál. Így aztán mi sem természetesebb annál, hogy míg a gyermek- és ifjúkorát idéző versei szinte mindent kibeszélnek, addig a Kádár-kor rájuk üledett levegőjét is alaposan fölkaradják. Ezt a pangó, áporodott atmoszférát érzékelteti a *Ne szíts viszályt*. „Sámlinkról már lezuhantam, / s az ajtón át a levesünkbe fúj a szél, / ülünk még mindannyian körül, / a merőkanál némán görbed, / várunk, a halálra várunk – / apánk a csömör golyóosz nagykövete, / nem nevet, nem akar, *nem tud* nevetni, / nővérem szép nyakát két napja szívta ki / a tánciskolai bonviván, Pipe...” Valamivel lejjebb pedig így folytatja: „a szomszédban Vever főz pedellus / Pali bácsinak kakaslevest, s Rózsa, / a községi párttitkár lánya hittanórára oson, / *forog a föld, íme, velünk a Föld forog* – / ősz van, a csillagok állnak, / koporsószöggként koppan a dió, / s én gyónási titkokkal, szitkokkal / s kalácsként fölfoszló fohással / elindulok a lebontott házba.” Hogy milyen távlattalanok voltak ezek a hazugságban fogant békeévek, arról önmagán kívül talán csak egykori tanárának, Régaiz Istvánnak számol be: „Néhányan fülön csíphettek bennem a kamaszt, de a kezem csak Maga / fogta meg – a nemzet vagy más, hasonló potomság nevében” (*A múlt borbélytányérja alatt*). Ha hihetünk a verseknek – s ezt inkább kérdezem, mint állítom –, meglehet, hogy a kádárizmus mellett éppen ez a családi dimenziók közé olykor egy kívülálló attitűdjét is be-becsempésző látásmód vezetett el odáig, hogy az „elátkozottan is áldott” szülőfalu, Bácsalmás, rendszerint úgy jelenik meg emlékezetében, mint amely mágiáival, fortélyáival s egyéb kiismerhetetlenségeivel, magyarázhatatlan és boszszantó kisstílűségeivel rendszerint meggátolja, hogy úgy istenigazából belesimuljon. Ez

a kifinomult, enyhe távolságtartás s egy időközben szinte észrevétlenül fölépült archetipikus identitás feszül egymásnak a gyűjtemény egyik legizgalmasabb darabjában, a *Háló nélkülben*, amely megkívánja, hogy teljes egészében idézzem. „Jó Sziggyártó esperes úr / édesanyja harmincegyben / beállított a kaszással, / és harmadnap eltemették, / mert itt vannak mindannyian, / itt suttognak körülöttünk, / mondta anyám, még nem hittem, / itt szuszognak, imbolynognak, / még dülöngél a mosolyuk, / tán lépni se tudnánk tőlük, / miattuk, ha látnánk őket – / jó Sziggyártó esperes úr / is megmondta, lásd, ők azok, / mert itt vannak mindannyian, / kihördülnek a tüdőnk-ből, / belebújnak pórusunkba, / denevérként függnék rajtunk, / a szecsei harangot is / ők kondítják árvíz jöttén, / és ama szent légtornászok / is ők, akik háló nélkül / sétálnak mint pókfonalon / az ég alatt, az ég fölött – / itt kavarja asztráltestük / mint légc-savar a levegőt, / mondta anyám, vagy nem mondta, / de tudom, de érzem is már / jászol-puha pillantásuk, / s kitárják a legutolsó, / a száz évre zárt nagykaput.” Azzal, hogy a megörökített epizód e szigorúan zárt formai szerkezetben eleve a hajdani bájolókra és ráolvasókra hajaz, már önmagában is képes a feszültség fölkelésére, amelyet tovább erősít, hogy – az első sorok kivételével – nem is valóságos, hanem a tudat mélyéről fölcsapódó s egymást gerjesztő érzelmi történéseket halmoz egymásra. A vers nézőpontját a gondolat tört része alatt megváltoztató lírai hajtúkanyar, a „mondta anyám, vagy nem mondta” – amellet, hogy egészen finoman az említett distinkcióra is utal – arra is rávilágít, hogy egy alapjaiban zárt, döntően saját hagyományaira támaszkodó faluközösség miféle mitikus tartalmakkal képes fölruházni a tagjait. Ugyanakkor ezzel a nem mindennapi költői bravúrral egyértelművé is teszi, hogy ha nem, ha mégsem *anyám mondta*, akkor sem történt szentségtörés, mert az érzés ekkor már megvallottan benne van, tudja és látja, függetlenül attól, hogy hiszi-e, vagy sem, s neki is, éppúgy, mint a helybeliek közül bárki

[Szemle]

másnak, már csak hangot kell adnia neki, azaz már csak ki kell mondania. Szikra János tehát eleve birtokában van annak a képességnek, hogy a valóság és a főként érzelmi alapú fikció elegyítésével egyre meghökkentőbb, egyre fölkaparóbb módon szóljon szinte bármiről, legyen az akár történelem, politika, köz- vagy magánélet, így akár a szerelem is. További különleges érenye ennek a költészetnek, hogy a világhoz való viszonyát, abból fakadó észleléseit, fölismeréseit irigylésre méltó, (önmagához is) könyörtelen őszinteséggel, ugyanakkor minden esetben az átlagember nézőpontján keresztül láttatja és értelmezi. Ezzel nem csak azt éri el, hogy költészete a rendszerváltoztatás után is mentes marad a multikulturális maszlagoktól, hanem azt is, hogy az egyébként is kínzó, ám az ily módon megfogalmazott személyiség- és országroncsoló gondok nagyságrendekkel erőteljesebben, már-már sokkoló módon képesek megmutatkozni. „elárasztják a földeket / halak úsznak át az erdőn / bajszos démonok / víz alatt bong a harang / plakátokról vasfogúak vigyorognak / belép a múlt / a szorongás kapuján...” A döbbenetes vízió azonban nem áll meg itt, hanem újabb borzalmakkal folytatódik. Nem óvhat meg semmi, mert közte és a valóság között jószérével már nincs egyéb, csupán a költői elvonatkoztatás gyengécske zsilipje. De még innen is lehet fokozni, mert az utolsó két sorról már azt sem lehet egyértelműen eldönteni, hogy ami mindeközben az emberrel történik, az tünet-e avagy következmény. „oltár előtt nem hajt térdet / zsarnoknak nem szalutál” (*Terro*). A *Közép-európai nyár*, mint regionális évszak vagy még inkább mint közérzet, tehát nem a kiötlött szándékok s a ki tudja hány ideológiai műtéten átesett illúziók felől, hanem a költő (a kisember!) kézzelfogható tapasztalatai alapján artikulálódik s áll össze bennünk. Ennek alapján nyugodt szívvel állíthatom, hogy az összkép kettős természetű: ami a költői megformálás szintjén főlemelő, az tartalma szerint kétségbejítő. Olyannyira, hogy nem esik nehezemre elképzelni, amint néhány általam fölbiztatott

olvasó idegesen lapozgatva ráncolja homlokát, mert nemcsak hogy nem ehhez van szokva, de biztos is benne, hogy valamit nagyon félreértett. Szikra János azonban soha nem bűvészkedik és nem köntörfalaz, hiszen ahogy azt a gazdag allúziókat görgető *Nem vagyok belga* zárlatában ki is jelenti: „ma sincs más a tudatomban, / csak ezek a mások száján szétroppantott, / nyomorult magyar szavak”. Ám aki mindent egybevetve is túlzottan borúlátónak bélyegezné, annak ajánlom egyben Illyés Gyulát is, akinek 1954-ben – éppen Szikra János születésének évében – írott, *A pesszimista versekről* című dolgozatától remélhetőleg egyszer s mindenkorra jobb kedvre derül.

Természetesen egy tíz fejezetből álló s még azokon belül is tovább tagozódó, háromszáznál is több verset tartalmazó gyűjtemény valamennyi hangsúlyának és sarokpontjának számbavételére a jelen írásban nem vállalkozhatom. Azt az egyet azonban semmi szín alatt nem tehetem meg – s valószínűnek tartom, hogy ezután így lesz ezzel bárki, aki Szikra János költészetének elemzésére vállalkozik –, hogy a kötet utolsó ciklusáról, a mindössze két darabból álló s a címében még mit sem sejtető *Páváról* ne szóljak. Az első rövidke versre az ember még gyanútlanul rá is bólint, mert még fogalma sincs róla, hogy ebben az összefüggésben az nem más, mint az értelem, a belátás, a türelem s még sok hasonlóan hasznos képesség egyidejű ébrentartásáért elsőhajtott fohász – mielőtt belép a másodikba, a huszonhárom oldalon át hömpölygő *Rothadtan párálló széttárt pávafarokba*. A költemény a *Hitel* 2012. márciusi számában jelent meg először, s azonnal meg is osztotta az olvasókat. Voltak, akik önfeledten lelkendeztek fölötte, olyanok is, akik nagyokat pislogva csak a fejüket vakarták, de azok sem lógtak ki a sorból, akik legszívesebben azonnal alágyújtottak volna. Isten ments, hogy igazságot kelljen tenni közöttük, magam csak a lehetséges értelmezési lehetőségeket s a nyomukban menthetetlenül meginduló, a kitartó olvasón kiméretlenül átgázoló érzelmeket próbálok azonos me-

derbe terelni. A dolog nem egyszerű, mert a szöveg már az első lapon szétzilálja a műfaji határokat, s azzal, hogy az asszociációikban egymásra zsúfolt sorok nem hagyják a gondolatokat kifutni, egy idő után már nem szó szerinti jelentéseikkel, hanem csupán impulzusszerűen föl-fölvillanó hangulatukkal hatnak, így leginkább a filmes technikából átvett, a pillanatokba zsúfolt vágások rövid sorozatainak funkcióját teljesítik be. Hirtelenjében Huszárík Zoltán *Elégiája* jut eszembe, amely a lovat mint történelmi faktort kíséri végig hasonló eszközökkel egészen annak végső pusztulásáig. S ahogy azon sem kérjük számon a legdurvább részleteket, úgy Szikra János hosszúverse sem veszi tekintetbe, hogy melyik kifejezés vagy gondolat túri a nyomdafestéket, és melyik nem. Különösen akkor, ha a végeredmény (annak ellenére, hogy külön-külön veszi számba és kaszabolja szét a nemekhez kötődő egyéni és társadalmi, elismert és el nem ismert stb. státusokat és szerepeket) akár az emberiség egyetemes pusztulása előtt mindannyiunkban lepergő filmként is fölfogható. Ám abban is biztos

vagyok, hogy a legtöbben éppen azok közül okulhatnának belőle, akik az egészet egy tudathasadásos elme fölháborító zagyvaságának tartják, s úri módon kihúzzák magukat, majd továbbállnak. Ők azok, akiknek kezében csak úgy csörög a pattogatott kukoricás kartonvödör, amikor Mel Gibson *Passiójának* „ön-célú” kegyetlenségét emlegetik. Egyetlen pillanatra sem fordul meg a fejükben, hogy a valódi cél talán éppen az, hogy őket végre nagy nyilvánosság előtt is hüledezni, izzadni, levegőért kapkodni és vakarózni lássuk. A költeményből azokra való tekintettel, akik még nem olvasták, szándékosan nem idézek. Küzdjenek meg – ahogyan mások is – fogódzók nélkül a *Rotbadtan párálló széttárt pávafarokkal*.

Szikra János egyetlen mondatával azonban még tartozom. A kötet hátsó borítójára íródott ez is, s azokkal értek egyet, akik szerint semmiféle magyarázatra nem szorul. „Pályám elején még csak sejtettem, amit ma már tudok: kötelességem szolgálni – mindent a magyar nemzetnek köszönhetek.”

LÉKA GÉZA

LÉKA GÉZA (1957) Budapesten élő költő.

Tiéd e játékban, amit te tudsz

Tárnok Zoltán: *Távolodva*

anúsíthatjuk-e, hogy minden: tőlünk független ember vagy embertelen? Szerencsés, aki nem érti, hogy a kérdés voltaképp egy ábránd, egy becsvágy elvetésének vagy az iránta való makacs ragaszkodásnak a következményét firtatja: majdhogynem feleslegesen. E pillanatban szinte muszáj ide a szentimentalizmus. Bizonyos kérdésekre csak is elszorult torokkal lehet ígert vagy nemet mondani. Mi függ tőlünk? Kísérletül elég annyit, hogy szellem gyanánt szemléljük magun-

PYTHEAS KIADÓ,
2011

kat, s máris előttünk a kérdés igazi indítéka. A szorongás. Tárnok Zoltán *Méz és méreg* című elbeszélésének szaglász figurája dallamot is ad a szorongáshoz. „Hajnali negyed ötkor már és éjjel egykor még. A fülsértő hangzás együtt született a munkámmal, nem is szűnhet meg előbb, csak ha már pontot tettem e jelentés végére. [...] Csak legyen ez, feleim, az én különös, idegborzoló munkadalom...”

Míntha egy nehéz erőpróbát követően arra törekednék a hős, hogy ne legyen sem-

[Szemle]

mi. De igen nehéz szárnyalnia annak, akinek nincs; s még szégyelli is, hogy nincs szárnya. S megcsonkítva hiányaitól, kísérteivel küzd.

Jövendő események rejtett, de látni vélt pillanatképeit forgatgatva azzá válunk, amivé e képek? Ígéretes, aztán elomló titkokká? Vagy az fog megvalósulni, amit belső erőnk vonz magához?

Egyébként bizonyos kopóöszönt igényel – mert az: aggállal vegyes nyugtalanság a szellem titkok utáni szimatolása is. Nem mindegy, hogy az ember miként viszonyul önmagához és létfeltételeihez. Ha e szakadatlan keresés nem elmosódó igyekezet, hanem folytonosan kifejeződik, ezzel azt is elismerjük, hogy itt először is formai tetről van szó. A teljes megfosztottság s az élet csodáltnivaló tarkasága közt (stiláris és esztétikai értelemben: a lázadástól a meghódolásig) húzódik az a pálya, ahol e titokhajkurázsás zajlik. A szellem persze csak új tartalmak felfedezésében és elfogadásában igazolja a formák valóságát. Érdemes azonban alaposan mérlegelni bizonyos erőteljes csábításokat, melyek a meghódolás ellen pusztán formai dühvel izgatnak. S kiváltképp nem szenvedhetik a mértéket. Csakugyan muszáj, hogy nap nap után megremegjen az emberség? És ha egyszer a hatás-ellenhatás alapján, éppen gyötrelmeivel betelve, megpróbálnánk ezt az emberséget talpra állítani a szabad levegőn? Nem könnyű, de becsületes kérdéseket tesz fel Tárnok Zoltán tizenegy elbeszélése. Álmélkodjunk messziről, vagy érezzük otthon magunkat a hétköznapi emitt kert-, amott sivatagszegélyén?

Ez máris nagy történetet sejtet, s érződik rajta, hogy irodalom. Az a fajta irodalom, amelyben a tragikus, tréfás, patetikus komédiázás, a történetek porondján mozgott prózafigurák testi-lelki végletek közt játszódó, a nyomorúságtól a reményig vezetett kalandjai s e figurák tárgyvilágának leképezése vagy stilizálása analóg az emberi valósággal. Az ilyenféle irodalmat miért ne nevezhetnénk termékeny irodalomnak?

Nem gyönyörködtető és gyümölcsöző a fájdalomról vagy az örömről egyaránt belátható alakzatokban beszélni? Nem téveszteni

szem elől az embert. S inkább megragadni, semmint elsodorni. A termékeny irodalom korholja, vallatja, mérlegeli, számon kéri a létezését, de távol áll tőle, hogy öncélúan rágalmazza. Fölgyűjteni inkább esendőségeinket; valami efféle attitűd a *Távolodva* című kötet erős váza. Szerzőjének familia-fonalán a kezdet alighanem Maupassant. Persze éterkábulat nélkül. Ellenben a köznapiság vonzalmában, de kerülve a flaubert-i impasszibilitást. Tárnok Zoltán realizmusa a Gide-Déry-vonalhoz áll közelebb. (Emlékszünk: Gide fordításáért fizetett Déry börtönnel.) Ha viszont a veszett, de ingujjas lírával kárpótolt lelkek édenében járatos hazai írók között keresünk még rokonokat a *Távolodva* szerzőjének, a hangulat s kicsit a tematikai is Mándyt hozhatja be.

Egy aligha finomkodó korban valamenynyien egy kusza valóság szereplői vagyunk, ezt nem lehet tagadni.

Íme, a minap még világalapul szolgáló férfi-nő kapcsolat hogyan esik alá a szentséggé válás pillanatából profán játékszerré? „Szemben veled fehérben és feketében egy jegyepár. Mint két ellenséges sakkfigura. Igaz?” (*Végjátékok*) Míg itt az emberi kapcsolat szimbólumszíne fekete-fehér, az üzemi-magánemberi miliőben lepergetett *Távolodva* című darabban egészen fakó, ami nem az írói kifejezésmódra, hanem a novellafigurák sápadtságukban is lidérces kontaktusára vonatkozik. „Korunkban [...] az enyhén gunyoros szemlélet vált a tisztánlátás alapjává – szól ki egy roncsolt szerelemféle háttéréből egy bizonyos Góczyán Andor. – Meglehet, igen csúfosan hangzik – folytatja –, de a hazugság úgyszólván társadalmi szükséglet.” Ki ne ismerné a múlt század második harmadából ezt a hangot? Az eszmények ínségének és a meghasonlottságnak a hangját. Bizonyára igaztalan volna kijelenteni, hogy egyedül a sivárság határozza meg az idő irányát. Tendenciából nincs hiány. Ám úgy látszik, az örökölt nyomorúság egyelőre kitart: velünk ballag mint hűséges kísérője a napoknak. Továbbá úgy látszik, a történelem lapszélére könyvelt sorsokban, akármelyik korszaké is a tétel, van valami kínosan kö-

zös – a nem zsenánt sorsszámtnan. Csak oszszuk el a peremtársadalom figuráinak illúzióit az ábrándok roncsaival: amit eredményül kapunk, annyi, hogy az élet nem nagy szám. Meglehet: negatív szám.

Hogy e hideg matematika éppen csak karcolja a sorsokat, amelyek a történelmet megkerülve vagy keservesen bajlódva a történelemmel mint mellérendeltek folynak vissza a nagy egészbe? S hogy e hideg matematika lecke gyanánt mire edzi (a kilencvenes évektől visszszámolva) jó harminc év kiábrándult, izgatott, gyarló, élni akaró, leginkább csak a pillanat előtt térdre boruló alakjait? Tárnok Zoltán prózája a maga szilárdságával és szinte magányosságával éppen erről ad számot. Egy fény-szegény sorsstér szegleteire enged rálátást egyéni sorsok világosságánál. A homálynak ebben a fellebbentésében nincs semmi esztétikai fortély, semmi külön kalkuláció. Tárnok írói lelkiismerete ellene mond bármiféle kiszámított mesterkedésnek. Óraműepika az övé. Ugyanaz a pontos, szótakarekos mondatfűzés jellemzi a pálya elején, mint érett korában.

Az, amit olvasói kapnak tőle, folytonos küzdelem: a tájékozottságnak azzal az érzékével, amely egy pillanatra sem engedi, hogy e viaskodás helyet cseréljen a viaskodásról szóló ömlengéssel. Ignác mester, talán Józsefvárosból, de az biztos, hogy a *Nyüszítések* egyik hangjaként alighanem Tárnok írómester lelkének legmélyéről mondja: „Engem nem tudtok átdobni a palánkon az ócska trükkjeitekkel, átlátok rajtatok, mint egy poháron. [...] rég voltam én már suhanc, jegyezzétek meg. Az egész bandán átlátok.”

Az egész banda: a küzdők szoros szomszédsága. De tán a tömör, letisztult próza mondatkompanyája is. Nem küzdelem-e a szuggesztív kifejezés bírása? Tárnok Zoltán a huszadik századi magyar novellairódalom avatott realistáinak sorában: egy odatartozó társ. Ábrázolni és megérteni akar. Földi, sőt a földön is kicsiny, esendő alakok révén bizonyítani, hogy okkal azonosul figuráival, s okkal szkeptikus az életük felett. A mindennapi élet sivársága és méltósága, megromlottsága és kegyelemvágya, a kívül örök egyformának tetsző alakok belső differenci-

áltsága – ez mind ugyanúgy a magáét vívja Tárnok Zoltán dualizmusában, mint amenynyire a mesterséget illetően szembetűnő az a formai kérdése, hogy mennyit bizzon a szavakra, s mennyit engedjen át az írói anyagból a szavak közt ébredő képzetek és asszociációk részére.

Botladozva ütköznek záros szabadságukba Tárnok Zoltán figurái. Nem igazán értik, miért törvényszerű, hogy a rajtuk levő kötelességek és kötelékek miatt összezugsorodjanak. Mintha mindegyikük tartozna valakinek egy igennel vagy nemmel. A *Szemközt a lelátó* hőse azt mondja: „Nekem például a nagypálya teljesen ismeretlen fogalom volt, eleinte elvesztem benne, kerestem a házszámot.” Nem csoda! Amíg a ruganyosságából a középszer zsoldjába keveredő labdabűvész, valahol az eszmék, erők és erkölcsök grádicsán, bevall egy hovatovább hitvány kis sorsot, a maga gondolata szerint egy elszállt esélyt, jószerivel észre sem veszi, viszonylagos szuverenitása miként fordul át kicsinyelhető beletörődéssé.

A gyógyulás reggeléért, legalábbis így mondják, előbb betegségbe kell esni; behullani a drámába, ami nem okvetlenül a legrosszabb állandó feltételezése. Inkább részvétel és kockázat. A dráma először beszélgetés: tegnap úgy volt, ma így lesz. Vagy ahogy egyik nőalakjával Tárnok Zoltán mondatja: „Nevezhetjük ezt nemes egyszerűséggel az idomítás csodájának!” Csakhogy nem mindenki idomul. Az ésszerűt elnyomja az irracionális, és fordítva. A primitíven egyszerűt meg átégeti a költészet. Vallomások ütköznek, valami apróság túlfeszül.

A szenvedély azonban nem áll meg itt, a siklások és vágyálmok hősei igyekeznek átlátni a kudarcában hentergő világot. „Kár volna, Hanák úr – válaszolja erre *Az albérlő* című darabból Zárainé –, ha fennakadna bizonyos ügyeken. Az a helyes, ha tőlem tudja meg: nálunk általában senki sincs jóban a másikkal.”

Ez a melankolikusan fölbocsájtott, de annál nagyobb súllyal visszahulló törvény, a társulni vágyás és az elkülönülés állandó konfliktusa határozza meg Tárnok Zoltán figuráinak erkölcsi, cselekvésségi lehetőségeit. Anélkül, hogy ítélet zúgna vagy vész-

[Szemle]

harang kongana az író által. Akiben egy malán kivételes, de mindenképp méltánylandó erény lakozik; az, hogy ő sem nem cimborája, sem nem ellensége figuráinak. E szerepüket szolgáló, kissé életszélinek tet-sző alakokat fellángolásaik, hebegve vagy súgva kimondott reményeik emelik túl ön-nön korlátaikon. Mi függ tőlünk? – ha nem mondják is, szakadatlanul égeti őket a kérdés.

És Tárnok Zoltán nagyvonalú. Enge-di, hogy minden, ami az alkotást szolgálja,

történeteihez simuljon; az elegáns, tárgyila-gos stílus éppúgy, mint az örök időszerű írói értéktöbblet: bedobni a küzdelembe az embert, de akármilyen gyarló és botor is, nem vonni meg tőle a feloldozás esélyét. Ez ügyben mintha író-atyjához, egyenesen Tárnok Zoltánhoz szólna az *Éjjélig* egyik alakja.

„Amit te tudsz ebben a játékban, az le-gyen a tied.” S csak úgy az övé, igazán.

KELEMEN LAJOS

KELEMEN LAJOS (1954) Kaposváron él. Versekét, esszéket, könyvkritikákat ír. Utóbbi kötetei: *Olvasó* (esszék, 2008); *Föltett igaz* (válogatott és új versek, 2010).

Erdei és a népiek

Bognár Bulcsú: *A népies irányzat a két háború között. Erdei Ferenc és a harmadik út képviselői*

N ehéz fába vágta a fejszét Bognár Bulcsú. A szociológus-történész szerző több mint egy évtizede foglalkozik Erdei Ferenc 1945 előtti munkásságával, eredményeit számos publikáció mellett két monográfiában is ismertette már.¹ Legújabb kötete úgy igyekszik tágítani ezt a perspektívát, hogy egyben kamatoztatja eddigi kutatásainak eredményeit is. Ezúttal a népi – olvasatában: *népies* – irányzat két világháború közti bemutatására vállalkozott, méghozzá oly módon, hogy a fókuszpontban ezúttal is Erdei maradt. Vagyis Szabó Dezső, Németh László, Bibó István, Illyés Gyula, Szabó Zoltán, Kovács Imre, Féja Géza és Veres Péter reformer elképzeléseit ütközteti a szerző Erdei társadalomszemléletével és reformprogramjával. Bognár emellett nemcsak összeveti e programokat, de a „hatások kölcsönhatások mechanizmusát” (7) is vizsgálja. A mű szerkezete ebből adódóan

LOISIR,
BUDAPEST, 2012

jobbára leíró jellegű, hiszen a *népi irodalom* prominenseinek szöveg-elemzését nyújtja, nem a *népi mozgalom* történetét tárja elénk. Hozzátehetjük: az előbbi munkát az emigrációban élő Borbándi Gyula már elvégezte a rendszerváltozás idején,² bár talán egyszer eljön az ideje a hazai gyűjtemények eredményeit kamatoztató monografikus történelmi számvetésnek is.³

Mindazonáltal Bognárnál sem nélkülözzük teljesen a történelmi perspektívát, mely főként az első két fejezetben hangsúlyos. A nyitófejezet szerzői szándék szerint Erdei közismert kettőtársadalom-elméletének alakváltozásait foglalja össze (műveken és korszakokon keresztül) amellet, hogy Erdei parasztpolgárodással összefüggő koncepcióját, az alföldi tanyás mezőváros „mítosát” is közérthetően és történetiségében tárgyalja. Újdonságként hathat – a régebbi szakirodalmak nemigen hangsúlyozták –, hogy Erdei 1943 előtt nem-

csak a klasszikus gazdasági iskolákat utasította el, hanem a felettebb doktriner szocialista gazdaságtant is. Ennek oka, hogy a parasztság polgárosodásának esélyét kereste és vélte megtalálni az alföldi tanyás mezővárosban – igaz, bajosan igazolható módon. Részben emiatt, részben a mű felületes, etnocentrikus társadalom- és történelemszemléletére hivatkozva tartja sikertelennek Bognár Erdei talán legismertebb szociográfiaját, a *Futóbomokot* (1937), valamint a szintén sokat hivatkozott, lírai hangvételű merész vállalkozást, a *Parasztokat* (1938). Az 1940-ben kiadott *Magyar falu* – világháború után szintén nemigen bolygatott – érvrendszere ezt az etnocentrikus vonalat viszi tovább a „nemzeti radikális politika” irányába, gyakorlatilag kiemelve a németiséget és a zsidóságot a magyar népességből (a zsidótörvények idején).

Erdei persze nem lett fajvédő, sőt épp e „kisiklását” követő rövid pályaszakaszában, 1941 és 1943 közt születtek legidőállóbb, legszakosítottabb művei: *A magyar paraszttársadalom* (1941), a *Magyar tanya* (1942) és mindenekelőtt *A paraszti társadalom* (1943). A változás oka, hogy a revíziós és gazdasági sikerek következtében megerősödni látszó Horthy-korszakban a politikus-reformer pozícióját ideiglenesen háttérbe szorította a szaktudósé. Pontosabban: Erdei meghatározó módon érvényesíteni kezdte Hajnal István történelemszociológiáját. Azonban Bognár korábbi kötetében rámutatott arra is, hogy éppen Hajnal, vagyis a szokásszerűség-okszerűség társadalomszervező erejének *kettőssége* lesz majd az a kovász, amelyben megfoghat Erdei nagy hatású elmélete a magyar társadalomfejlődésről. Ez pedig épp a politikus ambícióit szolgálja majd.

Az 1943-as szárszói szerepléssel (*A magyar társadalom*, 1943) le is zárult Erdei tudományos(abb) pályaszakasza, és győzedelmeskedett a politikus. Ez a politikus azonban már nem népi-harmadikutas, hanem a marxizmussal rokonszenvezik, és nem a parasztpolgárosodást, hanem „az elnyomott társadalmi csoportok” – elsősorban már a munkásság – „felszabadítását” fogalmazza meg célként. Hasonlóan felépített textus a

hetvenes években előkerült, nagy hatású kézirat (*A magyar társadalom a két világháború között*, 1976) is, mely nehezen felmérhető nyomokat hagyott a szociológiai és a történettudományos diskurzusban, az oktatásban, illetve tágabban a társadalomtörténeti közgondolkodásban egyaránt. Összességében Bognár mértéktartó elemzése mintegy előző kötetekinek kivonataként foglalja össze Erdei Horthy-korszak alatti pályaszakaszait.

Az 1945 előtti Erdei-oeuvre friss szemléletű értelmezését követi az egyik legizgalmasabb fejezet, mely arra a kérdésre keresi a választ, hogy Erdei személyes életkörülményei, élettapasztalatai és nem utolsósorban az általa sokat kritizált „keresztény-nemzeti kurzus” milyen mértékben hatottak a szociográfus társadalompolitikai-társadalomtörténeti eszmerendszerére. Bognár „amellett érvel, hogy Erdei perspektívájára egyaránt nagyban hatott mind mikro- mind makrotársadalmi helyzete” (28). Szóba kerül a megszakítottságokkal terhelt alföldi társadalomfejlődés (Erdei tágabb páttriája), az első világháború paraszti gondolkodást támogató hatása és persze a családi háttér ellentmondásai is. Gondoljunk csak bele: Erdei – 1943 előtt – úgy tette meg a vállalkozó kedvű, tanyás gazdát (apai ág) a parasztságot polgárosítani képes ideáltípusának, hogy személyes, családi élménye volt e réteg és a tradicionális parasztközösség (anyai ág) kölcsönös idegenkedése.⁴ Aligha kétséges, hogy ezen ellentmondás feloldását csupán a közös ellenségkép, vagyis Erdeinek „az úri világgal szembeni izzó gyűlölete” (51) tette lehetővé. Bognár az identitás kérdését modern megközelítésben tárgyalva kiemeli többek között a liberális szellemiségű makói gimnázium eszméletető szerepét és Erdeinek az tudományos közeggel való – szomorú folyományú – disszonáns kapcsolatát.

A harmadik nagyfejezet Szabó Dezső nemzeti radikalizmusát vizsgálja, vagyis Szabó kapcsolódási pontjait Erdeihez és a Márciusi Fronthoz (valamint Bibóhoz). Erdei kapcsán erősen érzékelhető a korábban politikai okokból artikulált „zsigeri baloldaliság” topozásának destrualási szándéka,⁵ tulajdon-

[Szemle]

képpen részben ennek lesz alanya *Az elsodort falu* nagy hatású szerzője. Hasonlóan a későbbi, Némethtel történő összehasonlításhoz itt is jobbra szemléletbeli párhuzamokra (felekezetek megítélése, etnocentríkusság, történelemszemlélet, társadalomszemlélet) kénytelen hagyatkozni a szerző, tekintettel az alapvetően szűkszávú és a világháború után elbogatellizált összefüggésekre. Ehhez az eljáráshoz ugyanakkor talán szerencsésebb lett volna kissé óvatosabban fogalmazni, hiszen az egymásra hatások csak – több tekintetben valószínűsíthető – feltételezések.⁶ Mindenképpen nagy erénye viszont az elemzésnek, hogy Szabó eszmerendszerét nem statikusan (és főként nem csupán *Az elsodort falu* alapján) értelmezi, hanem a kiterjedt szöveggörpust feldolgozva igyekszik bemutatni feltételezett összefüggéseit.

Nem kevésbé érdekfeszítő (és hasonlóképpen problematikus) a Márciusi Front 1938-as, jórészt Erdei Ferenc által jegyzett programjának elemzése sem – természetesen szabói perspektívából. A formai (patetikus-ság, betegségmetafora) és tartalmi (alulról jövő reform, harmadikutas-ság, földreform, önálló külpolitika, „magyar revízió”) hasonlóságok itt is meggyőzőek, bár az egymásra hatást filológiai, szövegszerűen nem sikerült kimutatni. Ezt követően Erdei és Bibó harmincas évek végén kikristályosodó fajvédelmi nézeteit tárgyalja Bognár. Erdeiék nézetrendszerében – már-már az epigonság reális veszélyét feltételezve – ezúttal is Szabó delejező hatását mutatja ki az elemzés, mely tételesen sorra veszi a közös jegyeket: az úri világ, a hazai németség és a honi zsidóság ellenében megfogalmazott gondolatrendszert. Társadalompolitikájuk a parasztság és a munkásság, vagyis a „nemzeti sorsközösséget kifejező társadalmi csoportok pozitív diszkriminációjára helyezi a hangsúlyt” (91) „az idegen vérű”-nek és „idegen szellemű”-nek tartott vezetők ellenében. E gondolatok jegyében fogant a Márciusi Front, valamint a Nemzeti Parasztpárt programtervezete, és e gondolatok egynemely eleme vált igen kínossá Erdei (itt csak futólag érintett) 1945 utáni pályáján.

A negyedik nagyfejezetben Bognár Erdei elképzeléseit a két világháború közti magyar szellemi élet egy másik kimagasló képviselőjének, Németh Lászlónak a felfogásával ütközteti. Erdei ambíciói és reformer vehemenciája méltó társat kapott, hiszen a *Horváthné meghal* című pályadíjas novella szerzője ekképp mutatkozott be (huszonöt évesen) Osvát Ernőnek, a *Nyugat* nagyhatalmú szerkesztőjének: „En nem vagyok tiszta művész, s nem akarok csak művész lenni. Adósuk vagyok mindazoknak, akik úgy hányódnak, kallódnak, mint én, a magyarság veszendő erőinek. Mi szeretnék lenni? Író, tudós? Talán nevétségesen hat, ha leírom: a magyar szellemi élet organizátora.”⁷ Mindennek tükrében valóban meglepő e két váte-szi küldetéstudattal megáldott (megvert?) szerző szótlansága egymás iránt. Bognár – egymásra reflektáló szövegek híján⁸ – értelmezi eltérő habitusukat, az e mögött álló családi (paraszti vs. értelmiségi) és földrajzi (alföldi vs. dunántúli) háttérrel, valamint a korábban nemigen emlegetett hasonlóságokat. Ilyen az Ady iránti rajongás, a Horthykurzus elitjének elítélése, valamint „a kultúra és nyelv által meghatározott nemzeti sorsközösség konzervatív értelmezése” (113). Nem utolsósorban pedig jó darabig összeköti őket harmadikutas koncepciójuk, vagyis Erdei hite az alföldi tanyás mezővárosban és Németh – nem kevésbé idealisztikus⁹ – Kert-Magyarország programja (a „minőség forradalmának” részeként). Természetesen a különbségek is meghatározók, hiszen míg a nyugatias műveltségű Németh a reformer „új nemesség” vezetését „egyértelműen a középosztályra ruhazza” (120), addig a magyarság keleti hagyományait kidomborító Erdei kizárólag az „elnyomott rétegekre” támaszkodna.

Harmadikutas versengésük Szárszói tartott. Az 1943 nyarán megrendezett második szárszói konferencia – talán érdemesebb inkább táborról beszélni¹⁰ – Németh László népi-harmadikutas és Erdei Ferenc „marxista” előadása nyomán rögzült a köztudatban. Bognár több korábbi írásában tisztázta Erdei szárszói előadásának eszmetörténeti vonatko-

zásait,¹¹ vagyis hogy az egykori szociográfus – hangzatos marxista retorikája ellenére – miként ötvözte a hajnali értelmezési kereteket a történelmi materializmus következtetéseivel. Ezúttal fontos és újszerű dolgokat tudhatunk meg az immáron önmagát politikusként pozicionáló Erdei és a „közíró” Németh társadalmpolitikai elképzeléseiről, így például arról, hogy Erdei elképzelése „sokkal inkább áll a »magántulajdon szentsége« talaján, mint Németh László vállaltan szocialista megközelítése” (131). Ám annak ellenére, hogy Erdei társadalmpolitikailag jóval kevésbé tekinthető szocialistának, a taktikus és zsidófelfogását sutba dobó politikus Szárszón nyíltan lándzsát tört a szocializmus mellett. Tudjuk, a történelem Erdeit igazolta, bár ez az általa felszabadítani kívánt parasztságra „évszázadok óta nem tapasztalt nyomorúságot” (142) hozott.¹²

Bognár utolsó (ötödik) nagyfejezete a népi szociográfusok mozgalmát az ideológiai pozíciók viszonyában igyekszik körbejárni. Alaptézise szerint a Horthy-korszak szellemi életében kitapintható generációs ellentétek ún. „sorseseeményekből”¹³ magyarázhatók, hiszen míg a századforduló milleniumi hangulatában szocializálódó értelmiségiek „a fennálló rend elfogadására és minden forradalmiság nemzeti tragédiaként történő elutasítására” (144) törekedtek, addig a világháború és a forradalmak forgatagában eszmélő, jóval mobilisabb fiatal nemzedék számára az állandóság önmagában már nem volt értéktényező. Bognár joggal mutat rá, hogy mindez, kiegészülve a trianoni traumával, átpolitizálta az irodalmi és a tudományos mezőt,¹⁴ ami a szociográfia műfajának kifejezetten kedvezett.

A társadalmi kondicionáltság nem jelentette szükségszerűen az idősebb generációk (és a konzervatív tábor) érzéketlenségét, ám míg a konzervatív reformerek – legalábbis retorikailag – mind fel szeretnék volna emelni az eszerint lent levő (alsóbbrendű?) népet, addig a népiek nehezebben és többféleképpen identifikálták a parasztság helyét és esélyeit egy jobb társadalomban. Bognár megközelítése szerint Erdei Ferenc, Féja Géza és Veres Péter tekinthető külön csoportnak a mozgalomban,

mivel radikális reformelképzeléseiket mind az alföldi parasztságból vélték megvalósíthatónak. Erdeit Féjával a mezővárosi tanyakoncepció és a kertkultúrába vetett hit is összekötötte, míg Veres és Féja esetében az archaikus gyökerű, szolidaritáson és kollektívizmuson nyugvó „parasztmítosz” volt szemléletbeli közös vonás. A politikai motivációk pedig oly különböző alkatú (és képzettségű) gondolkodókat hozhattak közös platformra, mint Erdei és Veres. A másik csoport, Illyés Gyula, a szociográfus Szabó Zoltán és „a köztes helyzetű” (174) Kovács Imre feltételezett nézete szerint a bajok történelmi gyökerűek, és „a politikai rendszer határain belül” (153), határozott társadalmi reformokkal orvosolhatók.

Noha az egységes módon-mértékben rendszerellenes népiek tézise ma már valóban aligha tartható állítás,¹⁵ Bognár utóbb idézett kitételét Illyésre vonatkoztatva nehezen védhetőnek érzem. Egyrészt az életpálya¹⁶ is óvatosságra int a rendszerhűséggel kapcsolatban, másrészt az életmű¹⁷ sem csak a múltbeli nemesi Magyarország, hanem legalább ennyire a Horthy-rendszer ellen is beszél. S bár a *Puszták népe* írója sem Franciaországban, sem itthon nem lépett be a kommunista pártba, munkásmozgalmi, baloldali kapcsolatai közismertek voltak. A konkrét terveket illetően ugyanakkor érdemes megfontolni Illyésnek az Új Szellemi Front kudarcát követő (nemcsak Illyés kapcsán érdekes) gondolatát: „A mi igényeinket és követeléseinket valóban semmiféle politika nem tudja kielégíteni, mert egy kormány sem valósíthat meg annyit, aminél mi még többet ne kívánnánk. A mi eszmevilágunkban a magyarság fogalma a legmagasabb emberi eszmékkel keveredik, melyeket az irodalom maga elé tűzött.”¹⁸

Nehéz és keveset idézett belátás ez. A két világháború közti reformprogramokat – köztük a népiekét – a megvalósíthatóság mérlegére tevő kényes, ám aligha elodázható elemzés még mindig történészekre vár. De a néprajztudomány oldaláról is érdemes lenne megvizsgálni a népi szociográfiát, ahogyan Kósa László egy elemzés erejéig már meg is tette, rámutatva például az Erdeire ható – ám nem mindig hivatkozott – néprajzosokra (Györffy

[Szemle]

Istvánra, Kiss Lajosra és Tálasi Istvánra), illetve a néprajztudomány és a népiek egymásra hatására – pontosabban a kölcsönös idegenkedés okaira.¹⁹

Bognár Bulcsú ebben a monográfiájában elvégezte Erdei Ferenc 1945 előtti pályájának előítéletektől mentes, több szempontból körbejárt, alapos szövegelemzésekkel és (helyenként talán túl) bátor szellemi kapcsolódási pontokkal gazdagított elemzését. Még előző kötetéhez képest is szélesebb forrásanyagból merített, intenzívebben reflektált a szakirodalomra, s bár hasonlóképpen tanulmányok alkotják művének gerincét, ezáltal koherensebb módon sikerült megoldani ezek összefűzését. Ugyanakkor, míg a kötetben található néhány elütés, fogalmazásbeli hiba komolyabban nem zavaró, a címválasztást illetően már lehetnek aggályaink. Noha a szerző első lábjegyzetében a „népies” jelző létjogosultsága mellett érvel, maguk a népiek másként gondolkodtak erről a kérdésről. Görömbei András egy sor első vonalbeli népi szerzőre hivatkozó megállapítása

szerint „maguk az írók népinek nevezték magukat. Ezzel is el akarták különíteni politikai és irodalompolitikai célokat is követő törekvéseiket az irodalmi népiességtől” (mely kizárólag esztétikai kategória).²⁰ Másik észrevételem a mű szerkezetére vonatkozik. Kutatóként érthető, hogy Bognár vizsgálódásának fókuszpontjába Erdei került, ám mindez az összképet kissé torzítja, hiszen egy olyan összefüggérendszer feltételez, melyben a népiek csupán a *Futóhomok* szerzőjéhez viszonyítva értelmezhetők. A szerző munkája két irányba kínálja a további vizsgálódást: egyrészt Erdei 1945 utáni (politikus-írói) munkásságát, másrészt a népi *mozgalom* – önálló – történetét illetően. Bár egyik sem ígérkezik könnyű feladatnak, Bognár Bulcsúnál feltétlenül jó kezekben lennének ezek a vállalások. *A népies irányzat a két báború között* című kötetét mindenesetre már most jó szívvel ajánlhatjuk a szakmai és az érdeklődő nagyközönség számára egyaránt!

BARTHA ÁKOS

J E G Y Z E T E K

- 1 Bognár Bulcsú: *Erdi Ferenc szociológiája*, Bp., 2010, Loisir. Uő.: *Népi szociográfia és társadalomtudomány. Írások Erdi Ferenc szociográfiáinak (1931–1944) társadalomszemléletéről*, Bp., 2011, Loisir.
- 2 Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformmemzedék*. Bp., 1989, Püski.
- 3 Gyurgyák János is arra hívja fel a figyelmet egyik mértéktartó elemzésében, hogy „a népi mozgalommal kapcsolatban újra és újra fellángoló terméketlen vitákat is csak alapos forrásfeltárásokon alapuló elemzésekkel tudjuk meghaladni.” Gyurgyák János: *Szélsőjobbaldaliság a népi mozgalomban = A magyar jobboldali hagyomány*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris, 473.
- 4 Itt érzésem szerint nem lett volna teljesen érdektelen összehasonlítást végezni Illyés Gyula családi hátterével és társadalomszemléletével.
- 5 Néha talán túlzottan is, mint például amikor a makói hagyások közhatalom elleni, Erdei titkársága alatt történt konfliktusát igyekszik apolitikus eseményként interpretálni a szerző (67–78. l.).
- 6 Gyáni Gábor (szkeptikus véleménye) is ezt kéri számon Bognáron. Lásd Gyáni Gábor: *Az asszimilációkritika* Bibó István gondolkodásában. *Holmi*, 2011, augusztus.
- 7 Az ominózus levelet – bár szabadkozva – idézi Németh László: *Homályból bomályba: életrajzi írások*. Az életrajzi adatokat összeállította: Hölvényi György: Pozsony, Madách, I. kötet, 305.
- 8 Külön erénye ennek a fejezetnek a szakirodalom gazdag felvonultatása, például Németh zsidófelfogásával foglalkozó mérvadó hazai szerzők pozicionálása a kérdésben. Ugyanakkor – tekintve, hogy Erdei és Németh nem reflektált egymásra – csupán valószínűsíthető, de szöveghellyel nem alátámasztott hipotézis Bognár kijelentése, miszerint Erdei Németh László felfogását „a hamis kompromisszumok politikájának tekinti” (124).
- 9 A Németh László után népi hívó szóvá lett Kert-Magyarország elképzelésének súlyos gazdasági vonatkozásaihoz, vagyis a kertkultúrába menekülő kecskeméti kisbirtokosság körében bekövetkező nagymérvű eladósodáshoz lásd Szilágyi Zsolt: *Város–tanya-kapcsolat a Horthy-kori Kecskeméten. Tér és társadalom*, 2011/2, 42–43.

- 10 Maguk a szervezők táborként tekintettek a rendezvényre, és annak kötetlenebb hangulatú, szabadban tartott előadásai rá is szolgáltak erre az elnevezésre. Lásd: Szárszó: *az 1943. évi Balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadás- és megbeszélésorozata*. Bp., 1943, Magyar Élet.
- 11 Lásd legújabbán Bognár: *Népi szociográfia és társadalomtudomány...*, 217–247.
- 12 A kollektivizáláshoz, tévesztéshez, mint a paraszti társadalom felszámolásához lásd legújabbán Ö. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete, 1945–1965*. Bp., 2012, Korall.
- 13 A fogalomhoz lásd Tengelyi László: *Élettörténet és sorsesemény*. Bp., 1998, Atlantisz.
- 14 Bourdieu-hoz és a mezők szociológiai elemzéséhez, magyarul: Bourdieu, Pierre: *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről*. Bp., 2002, Napvilág.
- 15 Bár Gyurgyák János idézett tanulmányában emellett érvel. Lásd Gyurgyák: *Szélsőjobboldaliság a népi mozgalomban...*, 449. A népi és a „hivatalos” falukutatás összefüggéseit elemzem: Bartha Ákos: Az érem két oldala: hivatalos falukutatók – népi szociográfusok. *Jászkunság*, 2008/3–4, 136–161 és Uő: Szaktudomány vagy szépirodalom? *Szociográfia a Horthy-korszakban. Debreceni Disputa*, 2010/4, 48–54.
- 16 A cselédsor környezetéből származó fiatal Illyés lelkesen fogadta a Tanácsköztársaságot, és a bukást követően is aktív maradt. A később „Menczer-csoport”-nak nevezett társaság tagjaként főként fogolyszókratés-sel, kiáltványterjesztéssel és segélyakciókkal foglalkoztak. Magukat Magyarországi Szocialista Pártként identifikáltak, és a világforradalom mellett foglaltak állást, felvéve a kapcsolatot a bécsi emigrációval is. (Vasy 2002) Illyés még a Horthy-kor elején megismerte „Marx gazdasági tanait, Engels, Kautzky, Kropotkin, Szabó Ervin műveit” (Tüskés 2002), bár ennek mélysége nincs tisztázva. A várható letartóztatás elől mindenesetre 1922 decemberében Bécs érintésével Párizsba emigrált, ahol részt vett a nemzetközi munkásmozgalomban, és mind a magyar (Déry, Kassák, Révai, Lukács...), mind a kinti baloldali, avantgárd értelmiséggel (Éluard, Tzara, Aragon...) kapcsolatot tartott. Hazatérve 1926-ban a Rákosi-perre Magyarországra érkező Humanité-tudósítót segítette tolmácként, a következő év elején pedig az MSZMP által irányított *Új Föld* illegális szerkesztőbizottságának tagjaként vállalt megbízást. A harmincas évek elején részt vett Sallai és Fürst halálra ítélese alkalmával a halálbüntetés ellen közzétett röpirat megfogalmazásában, ezért őt is bíróság elé állították. (Tamás 1989), 1934 nyarán Illyést Nagy Lajossal együtt meghívták a Szovjet Írók Szövetségének első kongresszusára. Itteni találkozását Kun Bélával megindító írásban örökítette meg (*Szónok az éjben*). Ugyanakkor a harmincas évek közepén már mint a népi mozgalom „egyik vezető egyénisége, jelentős alkotója, fő organizátora” (Tüskés 2002) „leginkább egy balközép irányú eszmei vonalat képviselt” (Tamás 1989). Megnyilatkozásai azonban ekkor sem rendszerhűségét bizonyítják: „Kaptunk két bukott forradalmat és egy bukott Bizáncot, vásárolható erkölcsrel és szellemmel és köréje egy középkort. Ennek helyére kell felrakni a mi világunkat, melynek erkölce a munka” – fogalmaz Móricz huszonöt éves írói jubileumán (Illyés 1932). Tény, hogy a harmincas évek végére a szovjet koncepciók perek és a német–szovjet megnemtamadási egyezmény hatására kiábrándult a politikából – feltehetően jórészt ezért maradt távol a szárszói konferenciáról is – (Tamás 1989), azonban a fentiek tükrében erősen kérdéses Bognár állítása, miszerint Illyés „alapvetően apolitikus” alkat lett volna (152). Az idézett (interneten is fellelhető) irodalom: Tamás Attila: *Illyés Gyula*. Bp., 1989, Akadémiai; Tüskés Tibor: *Illyés Gyula pályaképe*. Pécs, 2002, Pro Pannonia. Vasy Géza: *Illyés Gyula*. Bp., 2002, Elektra; Illyés Gyula: Két bevezető. Móricz Zsigmond és Babits Mihály szerzői estjéhez. *Nyugat*, 1932/24.
- 17 Az alaposabb elemzés helyett itt most csak két versrészletre utalnék. (Jellemző, hogy a *Hősökről beszélék* című vers csak az erdélyi *Korunkban* láthatott napvilágot. Tamás: *i. m.*, 64.)

*Nemet intek én is
s kiáltok is e világra
és kiáltva és biztatva
nézek egy új pirkadásba.
Magyarország népe,
történelem mostohája,
kerekedj föl a pusztából
egy új nagy honfoglalásra.*

Három öreg (1932)

[Szemle]

*Egy ország volt a föld, s egy ország
Lesz, azé, aki műveli,
Hamis a jog, az ige, törvény,
Mely másként s másnak rendel!*

Hősökről beszéltek (1934)

18 Tüskés: *i. m.*, 109.

19 Lásd Kósa László: A néprajztudomány és a falukutatás. In Szegedy-Maszák Mihály – Veres András (szerk.): *A magyar irodalom története, III.: 1920-tól napjainkig*. Bp., 2007, Gondolat, 336–344.

20 Görömbei András Illyés Gyulára, Németh Lászlóra, Veres Péterre, Gombos Gyulára és Borbándi Gyulára hivatkozva vélekedett így. Lásd Görömbei András: *A népi irodalom öröksége = „De mi a népiesség...”* Szerk. Sallai Éva. Bp., 2005, Kölcsey Intézet, 254.

BARTHA ÁKOS (1982) történelem–magyar szakos tanár, a Debreceni Egyetem végzett doktorandusza. Készülő disszertációja a sárospataki faluszeminárium történetét tárgyalja.

A jog kultúra is

Iustitia modellt áll

tanulmánykötet az irodalom és a jog összefüggéseiről, egy-

másra hatásáról szóló tanulmányok gyűjteménye. A Fekete Balázs (a PPKE JÁK Jogbölcseleti Tanszékének adjunktusa) és H. Szilágyi István (ugyanannak a tanszéknek a docense) által szerkesztett könyv a 2010. április 8–9-én Piliscsabán megrendezett III. Jog és irodalom szimpóziumon elhangzott előadások szerkesztett változata. Bár a jog és az irodalom az elsődleges téma, az utolsó fejezetben a képzőművészet is szerepet kap: olvashatunk egy tanulmányt a festményhamisításról és a hazai Iustitia-ábrázolásokról is.

Ahogy az utolsó tanulmány szerzője, Takács Péter fogalmaz: „[...] a jog nem csupán normákból áll, s nemcsak társadalmi gyakorlat vagy eszmék világa, hanem *kultúra* is.” Ennek az igazságnak a felismerése, még inkább megőrzésének a szándéka vezette a *Iustitia modellt áll* szerzőit. És ha az interdiszciplináris kutatások tárgyává ezúttal nem más tudományágakat, hanem történetesen a művészetet tesszük, mely művészeti ág lenne

SZT. ISTVÁN TÁRSULAT,
2011

kézenfekvőbb választás erre, mint az irodalom?

Hiszen, ahogy a szövegekben később tapasztaljuk, e kettő sok tekintetben összefonódva, egymásból következő, folyamatos kölcsönhatásban létezik és létezett mindig is. Elég csak arra gondolnunk, hogy Magyarországon az irodalom fejlődésének egészen korai szakaszától (jellemzően azonban a XIX. századtól) az írók, költők hagyományos kényszerpályája, kenyérkereső foglalkozása volt a jogász hivatás. A humán ismeretek elsajátításának egyik legadekvátabb fóruma a jogi oktatás volt, különösen, ha az egyetemet végző diák később társadalmilag és anyagilag megbecsült állásra is szert kívánt tenni. Ez sok tekintetben érezteti hatásait tartalmi – és bizonyos esetekben nyelvi, stílárius szempontból is – az irodalmi műveken.

Az első fejezet a jog és a magyar irodalom kapcsolatát vizsgáló írásokból áll. Horvay Hörcher Ferenc a hazai irodalom politikai jellegét világítja meg Berzsenyi és Kölcsey példáján keresztül. Megállapítása

szerint a magyar irodalmat mindig is erős átpolitizáltság jellemezte, amelynek okát többek között a kései politikai fejlődésben látja. Másik indokként a latinos műveltséget jelöli meg: „[...] a XIX. század első felében az irodalom politikai ügy, s másfelől [...] a politikusok »irodalmi eredményeket csillogtatnak«, [és ebben] döntő szerepe van a latinos műveltségnek, amely a honi nemesség közéleti szerepvállalásának természetes közege, s egyben a honi politikai kultúra meghatározó öröksége volt. Berzsenyi a költészetet, az „esztétikust [...] minden tekintetben a kultúra legfőbb intézőjének tekinti”, és mindig annak a tesztnek veti alá, hogy „mint illik össze az egész mű a nemzetnek és az emberiségnek céljaival és az egész kultúra filozófiájával”, vagyis az irodalmi művet a nemzeti célok szolgálatába állítja. Az antik eredetű gondolatot Horvay úgy összegzi, hogy a költészet ebben a felfogásban „közösségért végzett szolgálat, egyfajta kulturális relígió”.

Horváth Attila tanulmánya alapos gyűjtését és magyarázatát adja az Arany János munkásságában megjelenő jogi vonatkozású elemeknek, a művekben előforduló jogintézményeknek, jogeseteknek és egyes jogtörténeti kérdéseknek. Bár maga Arany nem volt képzett jogász – amint Horváth ide vágó életrajzi áttekintéséből kiviláglik –, széles körű és alapos jogi műveltségre tett szert munkája révén. A szerző egyenként megy végig ismertebb és kevésbé ismert művein. *A fülemile*, az *Árkádia-féle* és *Az első lopás* című versek a felesleges perlekedés hiábavalóságára figyelmeztetnek. A *Toldi-trilógiában* számos – részben ma is létező, részben már csak jogtörténeti vonatkozású – jogintézményt mutat ki, úgymint a jogos védelem vagy a fiúsítás (praefectio). A *Tetemrehívás* című költemény az istenítéletek egyik válfaját mutatja be, *A hamis tanú* az eskübizonyítást mint kivételes bizonyítási eszközt, a *Vörös Rébék* pedig a boszorkányság kategóriáját járja körül.

Zombor Ferenc (*Madách Imre az Ember tragédiája és a Civilizátor című műveinek összevetése jogbölcséleti megvilágításban*) Moór Gyula, a két világháború közötti jogfilozófia

kiemelkedő alakjának egy a témában írott tanulmányából kiindulva mutat ki a címben jelzett művekben kézzelfoghatóan jogbölcséleti jellegű kérdéseket. Moórtól vett idézetet alapul véve összefoglalhatjuk a tanulmány témáját: „a történelmi jelmez csak csupán álarcok gyanánt szolgál, amelyekben jog- és társadalombölcséleti igazságok jelennek meg szemléltető elevevességgel”. Ekképpen olvasható ki a *Tragédiából* az autokrácia és a demokrácia problematikája, a liberalizmus és a szocializmus küzdelme, a forradalmi diktatúra modellálása vagy éppen a középkori hűbéri berendezkedés keretei. Végül soron Madách a jogfilozófia alapkérdéseire kérdez rá: melyik a helyes jog, melyik a helyes társadalmi berendezkedés, hogyan, milyen törvényszerűségek szerint fejlődik, változik a jog? Kimondottan olvasmányos és érdeklésztető a *Civilizátor* – a hagyományos magyar szokásjogot az észjogi természetű osztrák joggal szembeállító – értelmezése is.

A jó kormányzásról írott esszéjében Falusi Márton úgy vélekedik, hogy a jó kormányzás európai eszméje rendkívül ingtag lábakon áll. Ezzel összefüggésben rámutat, hogy a demokrácia és a jó kormányzás nem feltétlenül szinonim fogalmak. Lehetséges, hogy a demokrácia önmagában nem egyenlő a jó kormányzással, hanem csak „az értékek konfliktusát »békévé oldó«, szabályozott társadalmi gyakorlat”. Ezen a vonalon tovább haladva fontos kérdéseket vet fel: „Lehet-e tetszőlegesen esetleges és változó a demokratikus döntések mögötti értéktartalom? Ha igen, vajon az afféle demokráciában jelen lennének-e azok a normák, melyek miatt demokráciának nevezzük? Ha nem, meghatározhatók-e kimerítően a demokratikus értékek?” Falusi szerint ezek a „mögöttes értékek” nem állnak szükségszerű összefüggésben a demokráciával. A legtöbb, amit elmondhatunk, hogy a demokráciának van olyan formája, amely ezeket az értékeket optimálisan érvényre juttatja. A jó kormányzás definiálásához vezető út tehát, hogy meghatározzuk: melyek ezek a demokratikus értékek, és melyek a kritériumai a jó demokráciának. Eötvös József két művét,

[Szemle]

A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra című munkát és *A falu jegyzője* című regényt is ezen kérdések alapján dolgozza fel, amelynek során Eötvös személynében egy realista, az ideáktól nem megrészesülő, a differenciált megközelítéseket kedvelő, a világ jobbá tételében mégis rendíthetetlenül érdekelt, modern politikai gondolkodó portréját festi meg. A két mű viszonyát tekintve szellemesen jegyzi meg: „Eötvös József állambölcseletet csinált az irodalomból, aztán pedig az állambölcseletből irodalmat.”

Fekete Bálint (*A modern jog határain túl. A népi szociográfiák jogképéről*) a sokszor alulértékelt műfajt, a – főként a két világháború közötti időszakban divatos – szociografikus regényt tette meg vizsgálata tárgyául, azok egyik legmarkánsabb közös jellemzőjéül emelve ki, hogy erősen politikus szövegekről van szó. Az ún. népi írók nem voltak akár ideológiailag, akár irodalmilag vagy éppen műfaji tekintetben egységesnek tekinthetők, viszont volt valami közös bennük, amelynek megragadására Fekete Bálint Lukács Györgyöt idézi: „az igazság kíméletlen feltárásának ellenállhatatlan, átütő ereje”. Fekete többek között jogszociológiai és jogi antropológiai eszközökkel tárja fel a parasztság jogfelfogását meghatározó „ősi pusztai alkotmány” (Illyés Gyulától kölcsönzött kifejezés) és a modern jog közötti ellentétet érzékletes, elmélyült tanulmányában.

Nagy Tamás Hajnóczy Péter *A fűtő* című elbeszélését helyezi dolgozata középpontjába. A tanulmány alapgondolata az a sejtés, hogy Hajnóczy szövegeire lényegesen nagyobb hatással volt a szocialista jog és igazságszolgáltatás nyelve, stílusa, fordulatai, mint ahogy azt eddig a szekunder irodalom felismerte. Ennek okai között önéletrajzi vonatkozásokat is lát, s alátámasztva feltevését annak az eljárásnak a jegyzőkönyvét idézi kimerítően, amelyet azért indítottak Hajnóczy és társa ellen, mert egy vörös zászlót megrongáltak. A jegyzőkönyvet Nagy úgy olvassa – és ezzel bizonyítja ekcentriktól olvashatóságát –, mintha irodalmi mű volna. Umberto Ecót citálja ezt megerősí-

tendő, elvégre a Hajnóczy-jegyzőkönyv is olyan eset, „amikor kénytelenek vagyunk a fikciót és az életet transzponálni – vagyis az életet úgy olvasni, mintha fikció volna, s a fikciót, mintha élet volna”. Ahogy Nagy Tamás fogalmaz: „a részleteiben idézett jegyzőkönyv és a *szigorúan vett* büntetőjogi fejtegetésektől »megszabadított« ítélet szövegében lehetetlen nem meghallani a kész elbeszélést”.

Nótári Tamás írása (*Tényállás és szóbeli narratíva Cicero Pro Cluentiójában*) a nagy rétor egyik legkiválóbb beszédét elemzi azal a szándékkal, hogy megmutassa: a jog tudománya és a retorika művészete közti lehetséges kapcsolódási pontok számosak. Érdekes, hogy míg Nagy Tamás a lábjegyzetekben mértéktelenül – és az olvasást zavaró módon – túlmagyarázta a szöveget (a lábjegyzetek terjedelme közel azonos a főszöveggel; érthetetlen hát, miért nem építette be azok információit a szövegbe, vagy miért nem mondott le róluk), addig Nótári Tamás nem olvasóbarát módon lábjegyzetel, szinte alig találunk a főszöveget megmagyarázó, az értést könnyítő információkat, pedig ennek a tanulmánynak az esetében inkább éreznénk szükségét: nem triviális ismereteket követel meg olvasójától.

A populáris kultúra felé is nyitottak a szerkesztők. H. Szilágyi István és Szilágyi Gusztáv az Agatha Christie-regények társadalomképét vizsgálja feminista nézőpontból (illetve a feminista olvasat hiányát felrovo szemszögből, ld. a címet: *Miért nem olvassák a feministák Agatha Christie-t?*). A címben feltett kérdésre meg is adják a választ: valószínűleg azért, mert Christie mérsékelt, kiegyensúlyozott társadalomkritikája nem volt összeegyeztethető a korabeli feministák keserű, harcos attitűdjével. Jóllehet számos nő-típusában és a férfiak ábrázolásában alkalmazott gyakori iróniában a nők elnyomása ellen lép fel, de nem fantaszta módon, militáns progresszióval, hanem az akkoriban már valósnak tekinthető társadalmi helyzet hű leírásával. Vagyis Christie nem forradalmár volt, csak őszinte. Ahogy a szerzők megfogalmazzák: „Agatha Christie írásai

nem annyira a nők egyenjogúsítása iránti igényt közvetítik, mint inkább a megélt egyenjogúság tapasztalatát.” A joghoz való viszonyából is ez a mérsékelt kritika olvasható ki: ahogy a szerzők rámutatnak, a középosztály értékrendjét magáévá tevő, engedékeny, megbocsátó szemléletet képvisel, amelyben kizárólag a gyilkos nem érdemel kegyelmet, de a tolvajt például gyakran hagyja futni. Kritikája azonban kiterjed az igazságszolgáltatásra is. A nyomozó hatóságok mindig segítségre szorulnak, gondoljunk csak Miss Marple-re vagy Poirot-ra, vagy arra a körülményre, hogy nem egyszer ártatlan embert ítélnék el, és sok esetben mászkál a bűnös szabadon mindaddig, amíg a nem hivatásos közreműködők helyre nem billentik a világ rendjét.

Paksy Máté különös formát választott tanulmányához (*Artúr; Yossarian, Keny – avagy a jog paradoxonai*). A műalkotásokban fellelhető jogi-jogbölcséleti kérdéseket (nevezetesen klasszikus jogi paradoxonokat) már eleve irodalmi, méghozzá kétségkívül posztmodern gesztussal találja. Mrožek *Tangó*járól egy BM-jelentés stílusában és formai követelményeit imitálva értekezik, Heller regényének főalakját, a *22-es csapdájából* ismert Yossariant egy amerikai típusú, legfelsőbb bírósági jegyzőkönyvben dolgozza fel, a *South Park* című animációs szatírasorozat egyik mellékszereplőjét, Kennyt pedig egy Wikileaks-en kiszivárogtatott dokumentumon keresztül mutatja be. Paksy formabontó módszere üdítően hat a kötetben, az pedig egyéni ízlés kérdése, hogy kimondottan szellemesnek vagy némileg kínosnak érezzük-e a kísérletet.

Ha már szó esett a populáris kultúráról: érdekes, hogy a kötet szerkesztői mellőzték az olyan zsánerekről való beszédet, amelyek tipikusan alkalmasak jogi, jogfilozófiai, állambölcséleti kérdések irodalmi szövegekben történő feldolgozására. Ilyen hagyományosan a sci-fi, a hard-boiled krimi, a történelmi regény vagy éppen a tárgyalótermi thriller.

Kiss Anna *Bűnbe esett festmények* című szövegével esik legmesszebb a kötet alcímé-

ben meghirdetett „jog és irodalom” témájától, ennek ellenére az egyik legolvasmányosabb tanulmánnyal gazdagította a válogatást. Az OKRI (Országos Kriminológiai Intézet) munkatársa megpendít esztétikai húrokat is az eredeti/hamisítvány témakörében, ám leginkább a hamisítás és az ellene való küzdelem köréből felhozott technikai jellegű műhelytitkok teszik érdekesség szövegét. A kötet másik képzőművészeti vonatkozású írása Takács Péter hazai Iustitia-ábrázolásokról írott tanulmánya, amelyben amellett, hogy lelkiismeretes alaposággal veszi számba a jelentősebb hazai műveket (függelékben listájukat és fellelhetőségüket is közli), nagy odafigyeléssel fejt fel a képek és szobrok mögött meghúzódó narratívákat, adott esetben jogfilozófiai és jogtörténeti kérdéseket is.

Bár mit sem von le a kötet értékeiből, kénytelenek vagyunk felhívni a figyelmet a könyvtárgy egyik szembeötlő és felettébb bosszantó hiányosságára, a kivetelezésre. A borító és az illusztrációk olyan elfogadhatatlanul alacsony vizuális színvonalat képviselnek, ami párját ritkítja még a hazai tudományos könyvkiadás nem túlzottan szofisztikált borító kultúráját tekintve is. A pixelekre széteső képillusztrációk és a döbbenetesen taszító borító gyakorlatilag gyilkolja a könyvet, már kézbe venni sem esik jól. Marginális kérdés a tartalomhoz képest, mégis súlyos hiba ez.

Maradhat némi hiányérzetünk a kötetet letéve. A jog és az irodalom kapcsolata olyan sokoldalú megközelítéseket tesz lehetővé, amelyek közül csupán néhányat aknázott ki ez a válogatás, sőt több írás teljesen eltávolodott a kiindulóponttól. A kihagyott ziccerek fölötti sajnálkozást azzal tudjuk csak csillapítani, hogy reméljük, ez nem az utolsó kötet/konferencia volt e tárgykörben, hanem egy időről időre jelentkező sorozat része lesz. Ebben bizakodni egyelőre persze semmi okunk, legfeljebb kívánatosnak tarthatjuk, mert a könyv ebben a formában végső soron nem teljesíti kimerítően a meghirdetett koncepcióban foglalt ígéretet. Persze nem muszáj ezt firtatnunk, lehet, hogy a címadás volt szerencsétlen, ez még nem

[Szemle]

érinti azt a tényt, hogy egytől egyig komoly tudományos teljesítményekkel találkozhatunk a *Iustitia modellt áll* lapjain.

A tanulmánykötet egyik legörvendetesebb tapasztalata, hogy szerzői mind a klaszszikus értelemben vett humán intellektüelek. A jog határterületei és a művészetek

felé is kiszélesedő érdeklődésük azt a jogász-eszményt testesíti meg, amely sajnos kivészóban van a mai jogi szakmából: nem csupán szakemberek ők, hanem ízig-vérig értelmiségiek, a legjobb értelemben vett kultúremberek.

FALVAI MÁTYÁS

FALVAI MÁTYÁS (1984) író, kritikus.

